

Český zemský sněm do roku 1861

Zasedací místnost sněmu na Pražském hradě

První náznaky zastoupení politického národa v minulosti nacházíme na tzv. shromážděních – kolokviích, konaných již od 10. století. Docházelo při nich k nastolování nového panovníka, řešení soudních záležitostí, ohlašování právních norem. Panovníkova pozice byla na těchto shromážděních dominantní, ohlašování své vůle si však kníže zaručoval nejen publicitu, ale zároveň i souhlas se svým rozhodnutím. S rostoucí mocí šlechty sílil zároveň její význam na jednání kolokvií. Šlechta přebírá postupně zodpovědnost za vývoj země, stává se panovníkovým partnerem, v mnoha případech i jeho soupeřem. Během 13. století dochází k ustálení podoby zemského sněmu, který se stává politickým reprezentantem stavovské obce. K hlavním nástrojům kontroly královské moci patřil souhlas sněmu s vypisováním zemské berně či s vojenským tažením za hranici země. Jednání sněmu se účastnili i vysocí představitelé duchovenstva a zástupci vybraných měst, ti však jednání nemohli aktivně ovlivňovat. Podobně jako v Čechách se scházel i zemský sněm na Moravě. Výjimečně pak docházelo ke svolání generálního sněmu (poprvé 1331) – společného sboru stavů všech zemí Koruny české.

Stavovská reprezentace si svá práva a výdobytky pozorně střežila. Příkladem je odmítnutí zákoníku Karla IV. (Maiestas Carolina), kterým český král a římský císař zamýšlel kodifikovat zemské právo a zamezit tak postupnému posilování šlechtické moci. Aby císař nemusel dát najevo politickou porážku, prohlásil, že návrh textu zákoníku shořel.

Zlatá bula českého krále a římského císaře Karla IV.

Podstatné posílení významu zemského sněmu přinesla dramatická doba husitských válek. Vzhledem k chybějící královské autoritě se sněm stává hlavní politickou silou a autoritou v zemi. Převzal panovníkovy kompetence v právních, ekonomických a správních záležitostech. Sněm se nescházel ke svému jednání pravidelně. Místo krále ho svolávaly různé politické síly v zemi v reakci na aktuální dění. Nejvýznamnějším ze sněmů, který se sešel během husitských válek, byl sněm časlavský (1421), na kterém došlo k odmítnutí císaře Zikmunda za českého krále a ustanovení zemské vlády. Jakýkoliv představitel zemské vlády však mohl být sněmem odvolán, pokud se

Stížný list české a moravské šlechty kostnickému koncilu proti upálení Jana Husa z 2. září 1415.

zpronevěřil sněmovním zásadám. Takto si sněm zachoval kontrolu nad zákonodárnou a výkonnou mocí. Během tohoto období došlo i k podstatné změně složení sněmu. Vzhledem ke své hospodářské a vojenské síle se stávají právoplatnými účastníky sněmovních jednání, vedle vysoké šlechty a rytířstva, i královská města. Mezi nimi vynívala především důležitost Prahy. Církevní představitelé naopak své postavení ztrácejí. Tak byla připravena cesta ke vzniku stavovské monarchie – formě vlády, kde se na řízení státu podílejí vedle královské moci ostatní privilegované složky společnosti, navzájem jasně odlišené.

Dominantní pozici si zemské sněmy uchovaly i po konci husitských válek a obnovení centrální královské moci. Český zemský sněm přijímal, potvrzoval a v některých případech i volil nového panovníka. Takto rozhodli stavové o zvolení Jiřího z Poděbrad (1458), Ferdinanda I. (1526) a Fridricha Falckého (1619). Nástupu nového panovníka využívaly stavy k potvrzení či rozšíření svých práv a privilegií. Sněmu náležela zákonodárná moc. Rozhodoval o náboženských otázkách či udílení tzv. inkolátu (obyvatelského práva). Zápas mezi panovníkem a stavovskou reprezentací probíhal obvykle při jednáních o výši zemské berně a svolání zemské hotovosti. V období stavovského státu nedocházelo pouze ke střetům mezi panovníkem a politickou reprezentací. Typické byly rovněž konflikty mezi jednotlivými stavy.

První kodifikace zemského práva – Vladislavské zřízení zemské (1500) – vyjadřovalo nejen velkorysé pravomoci stavů vůči panovníkovi, ale zároveň privilegované postavení vyšší šlechty na úkor rytířského stavu a především městského stavu. Kromě jiného bylo například zemskému soudu umožněno zasahovat do záležitostí městského práva. Zákoník byl přijat zemským sněmem proti odporu městského stavu. Král Vladislav Jagelonský ho potvrdil až roku 1502.

Zasedání zemského sněmu (pol. 16. stol.)

Jednotlivé stavy jednaly odděleně v tzv. kuriích. Uvnitř kurií se hlasy nesčítaly, ale vážily podle významu jednotlivých osobností. K přijetí usnesení bylo zapotřebí obvykle souhlasu všech tří kurií.

obojí. Teprve po vydání této listiny mohl být Ferdinand I. v únoru 1527 korunován za českého krále.

Listina, ve které potvrdil 15. prosince 1526 Ferdinand I. českým stavům jejich právo a privilegia. Zástupci šlechty viděli v tomto příslibu záruku, že český král z nové nastupující dynastie nenaruší dosavadní výsady, které si stavy vymohly na předchozích panovnících. Ferdinand se rovněž zavázal po nástupu na trůn dodržovat basilejská kompaktáta, podle kterých bylo v Čechách povoleno přijímání pod

Zemské desky, do nichž byla zapisována sněmovní usnesení, čímž se stávala platná a všeobecně známá. Do nástupu Habsburků na český trůn usnesení nepotřebovala královského souhlasu. Toto právo si vymohl až Ferdinand I.

Poprava předáků stavovského povstání na Staroměstském náměstí 21. 6. 1621.

Porážka povstání na Bílé hoře roku 1620 umožnila habsburskému panovníkovi Ferdinandovi II. definitivně zlomit moc stavů. Nově vydaný zemský zákoník Obnovené zřízení zemské (1627 pro Království české a 1628 pro Markrabství moravské) posílil význam centrálních vídeňských orgánů a pravomoci českého sněmu podstatně omezil. Sněm zůstal hlavním fórem stavovské reprezentace. Bylo mu ale odňato právo přijímat nového panovníka. Zákonodárná iniciativa mu byla povolena pouze výjimečně se souhlasem krále a nesměl rozhodovat ve věcech, které se týkaly jeho osoby. Sněmu zůstala zachována pravomoc povolovat panovníkem vypsáné daně. Jejich schvalování však stavy nemohly využít k politickému nátlaku, neboť Obnovené zřízení zemské zakazovalo spojovat souhlas s berní s dalšími požadavky na krále. Zároveň byla pozměněna i struktura sněmu. Na jeho jednání se vrátili představitelé církve jako nejdůležitějšího stavu. Síla měst byla naopak ještě více omezena, neboť disponovala společně pouze jedním hlasem. Sněmu předsedal i nadále reprezentant vyšší šlechty.

Zasedání zemského soudu za účasti římského císaře a českého krále Karla VI. v roce 1723.

Významnou stavovskou institucí a oporou šlechtické moci byl vedle zemského sněmu rovněž zemský soud, jehož jednání se v průběhu 13. století oddělilo od sjedů sněmu. Rozhodoval o žalobách na osoby šlechtického původu, řešil spory o svobodné statky, kterými byly rozuměny šlechtické nemovitosti zapsané v zemských deskách. Pro každý nový případ se právo znovu nalézalo. Za nejvyšší důkaz byl pokládán zápis v zemských deskách. Proto panovalo rčení, že desky zemské nemůže nikdo přesvědčit. Vedle češtiny byla jedním jazykem od dob třicetileté války i němčina, která začala postupně dominovat.